

Яценко Т. О.,

доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови і літератури
Інституту педагогіки НАПН України

**Розвиток читацької компетентності учнів
в умовах інформаційного суспільства**

(застосування варіативних форм організації літературного навчання)

У статті актуалізовано проблему значення книги у розвитку шкільної освіти, в інтелектуальному становленні сучасних учнів-читачів, розкрито дидактико-методичний аспект розвитку читацької компетентності учнів, конкретизовано поняття «читацька компетентність», «художньо-читацька компетентність», «інформаційно-читацька компетентність», коротко розкрито специфіку організації бібліотечних занять.

Ключові слова: книга, шкільна літературна освіта, читацька компетентність, художньо-читацька компетентність, інформаційно-читацька компетентність, бібліотечні заняття.

В умовах широкого використання можливостей медіа-ресурсів художня книга для сучасних учнів поступово втрачає своє призначення як основний спосіб прилучення до творів словесного мистецтва. Відтак особливої актуальності набуває проблема формування у підростаючого покоління культури читання, розвитку усталеної потреби у систематичному читанні як особистісної риси компетентного учня-читача.

Дидактико-методичний потенціал книги розкривав В. Сухомлинський, вказуючи на її призначення для шкільного навчання, самоосвіти та самопізнання учнів, виховання їх морально свідомими. «Однією з істин моєї педагогічної віри є безмежна віра у виховну силу книжки. Школа – це насамперед книжка. Виховання – насамперед слово, книжка і живі людські відносини... Книжка – це могутнє знаряддя, без неї я був би німим або

недорікуватим... Розумна, натхненна книжка нерідко вирішує долю людини», – наголошував педагог у статті «Моя педагогічна віра» [4, с. 74].

Уміння читати не варто розглядати лише як здібність, сформовану в ранньому шкільному віці й розуміти лише як оволодіння технікою читання. Читання – це необхідність та здатність учня до усвідомлення прочитаного, готовність до вибору адекватної певному моменту стратегії читання, це сукупність знань, умінь і навичок, що постійно розвиваються, це якість особистості, яка удосконалюється протягом життя. Читання є специфічною формою комунікативно-пізнавальної діяльності особистості, що забезпечує не лише засвоєння інформації з тексту, збагачення знань учня-читача, а й є одним із чинників його самоосвіти та саморозвитку. Ефективність читання визначається рівнем сформованості читацької компетентності учня як пріоритетного компонента загальноосвітньої підготовки школярів.

У контексті положень Концепції Нової української школи (2016) та Закону України «Про освіту» (2017) щодо реалізації компетентнісних засад шкільного навчання дискусійним залишається питання унормування поняття «читацької компетентності» [2; 1]. Важливість формування в учнів умінь вдумливого продуктивного читання є необхідною умовою успішного шкільного навчання з різних предметів, що й обумовлює розуміння читацької компетентності як *ключової* для всіх шкільних навчальних дисциплін та відповідно *предметної* для шкільної мовно-літературної освіти.

Отже, наявна неуніфікованість концептуальних дефініцій допускає можливість представити власне розуміння компетентнісних аспектів сучасної шкільної освіти.

На основі аналізу психолого-педагогічних, теоретико-літературних та методичних досліджень щодо читацької діяльності особистості визначаємо *читацьку компетентність* як здатність до мобілізації та застосування комплексу специфічних особистісних, когнітивних, естетико-комунікативних та ціннісних механізмів із метою організації та реалізації ефективної взаємодії з текстом, поєднання яких і забезпечує (або ж не забезпечує) сформованість цієї

інтегрованої особистісної якості. *Читацька компетентність* не обмежується її розумінням лише як психологічної або інтелектуальної даності особистості, а визначається рівнем успішності читацької діяльності учня, його здатністю до виконання спектру навчальних завдань та вирішення проблем із метою досягнення позитивного результату.

Читацька компетентність реалізується в *художньо-читацькій* та *інформаційно-читацькій* компетентностях.

Художньо-читацьку компетентність визначаємо як інтегрований результат навчальних досягнень учнів, пов'язаних із читацькою діяльністю, як здатність до осмисленого набуття знань і вмінь, передбачених конкретною програмовою темою та шкільним курсом літератури загалом, як систему ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтацій, сформованих на матеріалі високохудожніх творів, як здатність до цільового застосування комплексу предметних знань, набутих умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Структура поняття «*художньо-читацька компетентність*» включає такі умовні компоненти:

- *культурний* – розуміння художньої літератури як частини світової культури, її специфіки як мистецтва слова, емоційне сприйняття і глибоке осмислення художніх творів, усвідомлення соціокультурної значущості художньої літератури;
- *читацький* – знання найважливіших етапів розвитку літературного процесу, основних фактів життя і творчості видатних письменників; змісту і проблематики творів, обов'язкових для текстуального вивчення; умінь аналізувати та інтерпретувати художній твір із урахуванням його художніх ознак; здатність сприймати художній текст як засіб збагачення естетичного та емоційно-чуттєвого досвіду; умінь осмислювати авторську позицію та способи її вираження; знання елементів теорії літератури як основи читацької діяльності; розуміння індивідуального мистецького стилю письменника та специфіки мови

твору; сформованість читацької культури учня (персональне коло читання);

- *ціннісно-світоглядний* – розуміння світоглядних категорій, духовно-моральних ідеалів, що знайшли художнє відображення у художніх творах, уміння обґрунтовувати власну моральну позицію, сформованість гуманістичного світобачення, усвідомлення значущості художньої літератури для духовного розвитку та самореалізації особистості;
- *комунікативно-мовленнєвий* – знання норм української літературної мови, вільне володіння основними видами мовленнєвої діяльності та її активізація, використання функціональних стилів мови в мовленнєвій практиці; наявність креативних здібностей до створення усних і письмових творчих робіт різних жанрів.

Художньо-читацька компетентність формується на етапі підготовки до читання художнього твору та в процесі його осмислення, що передбачає своєрідний діалог учнів-читачів із художнім твором, його автором, героями твору, а також іншими читачами.

Інформаційно-читацьку компетентність визначаємо як здатність особистості аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів, стилів і жанрів (зокрема й медіатекстах), уміння використовувати її для особистісного розвитку, а також оволодіння навичками самостійного і продуктивного опрацювання різних джерел інформації (робота з довідково-бібліографічним апаратом бібліотеки, з довідниковою літературою, використання ресурсів електронних бібліотек та інтернет-сайтів тощо).

Отже, трактуємо *читацьку компетентність* як якість особистості, що виявляється в готовності та здатності самостійно здобувати і застосовувати пов'язані з читанням знання і вміння для здійснення читацької діяльності, власного читацького й особистісного саморозвитку.

Розуміння читацької компетентності як ключової є виправданим, оскільки можна простежити її послідовний розвиток на всіх етапах навчального процесу в контексті різних шкільних предметів.

Предметний етап набуття читацької компетентності пов'язаний із засвоєнням шкільних курсів української, зарубіжної літератури та літератур національних меншин.

Прагнення вчителів-словесників підвищити рівень читацької компетентності учнів, інтерес до художньої книги, розвивати потребу в самостійному читанні спонукає до практикування *варіативних* (нетрадиційних) форм навчання, однією із яких є *бібліотечні заняття* [5]. Їх проведення не передбачено чинною навчальною програмою з української літератури, однак педагог має можливість виокремити кілька годин із резервних або ж відведених для позакласного читання. У контексті зазначеного в оновлених навчальних програмах з української літератури для 10-11 класів (2016) вказується, що мета таких уроків – «задовольнити індивідуальні читацькі інтереси, потреби, зацікавити читанням, удосконалити читацькі вміння і навички, зокрема самостійної організації і здійснення читацької діяльності, сформувати індивідуальну освітню програму» [3].

Заняття, що передбачають скоординовану співпрацю вчителя та бібліотекаря, можуть бути організовані у різних формах. Так, читацькі конференції, літературні вітальні, тематичні виставки, присвячені творчості письменників, а також заняття у формі спецкурсу, факультативу чи гуртка ефективно впливають на розвиток *художньо-читацької* компетентності учнів. Урок-лекція, екскурсія, «віртуальна екскурсія», гра-практикум, вікторина, огляди довідкових, бібліографічних та інформаційних видань орієнтовані на розвиток не лише *художньо-читацької*, а й *інформаційно-читацької* компетентності учнів. Отже, такий вид навчальної діяльності сприяє поглибленню знань школярів про книгу, різноманітність друкованих та інших видів джерел інформації, формуванню їхніх умінь користуватися довідково-бібліографічним апаратом бібліотеки, розвитку читацьких інтересів, світогляду,

естетичних смаків школярів, а також удосконаленню вмінь та навичок, необхідних компетентному читачеві.

Коротко представимо організаційно-методичну схему проведення бібліотечних занять. Тематика таких уроків може бути різноманітною: «Історія виникнення книги», «Книги – мудрість століть», «Книга і комп'ютер в інформаційному суспільстві», «Бібліотека та її інформаційний потенціал», «Знамениті бібліотеки світу та України», «Ключі до бібліотечних скарбів», «Електронна бібліотека – сучасний засіб пошуку інформації» тощо.

Важливо охарактеризувати учням можливості електронних бібліотек, що відкривають швидкий доступ як до сучасних видань, так і до рідкісних, цінних та малотиражованих цікавих книг.

Методично правильно організовані бібліотечні уроки дають учням інформацію про історію виникнення та розвиток книги. Так, у процесі евристичної бесіди важливо розкрити історію книги часів Київської Русі, акцентувати на зразках високого рукописного письма та стародруках – «Ізборники» (1073, 1076), «Повість временних літ» Нестора Літописця (XI – поч. XII ст.), «Остромирове Євангеліє» (середина XI ст.), «Повчання дітям» Володимира Мономаха (1109), «Слово о полку Ігоревім» (1185), «Радзивіллівський літопис» (XV ст.) тощо. Слайд-шоу «Рукописи та стародруки як цінні пам'ятки історії книги» сприятиме візуалізації навчальної інформації. Яскравою наочністю і доступністю сприйняття презентованого матеріалу вирізняються віртуальні екскурсії. Наприклад, така екскурсія до музею книги та друкарства України (Києво-Печерська Лавра) позитивно впливатиме на розвиток читацької та загальної культури учнів.

Ефективною є робота в групах, орієнтована на укладання та обговорення «цитатних доріжок», що складаються із прислів'їв та приказок, афористичних висловлювань видатних людей про книгу та її значення.

Дієвим методичним прийомом є створення «Сторінки ерудита», яка ознайомлює із цікавими фактами про книгу і книгодрукування в історії людства, що розвиває пізнавальний інтерес учнів.

Емоційної напруги бібліотечний урок може досягати під час виразного читання поезії про мудрість книг (вірші українських та зарубіжних поетів – Л. Глібова, Д. Павличка, В. Гюго, Е. Дікінсон, Анни Ахматової, М. Цветаєвої). Логічним завершенням уроку може бути оголошення творчого конкурсу есе «Книга в моєму житті», що дозволить учням висловити свої роздуми та переконання.

Бібліотечні уроки, окрім розвивальної функції, виконують й дидактичну – навчити учнів ефективному пошуку інформації, розвивати вміння користуватися довідковим апаратом та фондом бібліотеки, зокрема й електронної, книгою (за її структурними елементами, довідково-бібліографічним апаратом), періодичними виданнями, інформацією на електронних носіях, що в цілому сприяє розвитку *інформаційно-читацької* компетентності учнів.

У процесі проведення бібліотечних уроків важливо сформуванню в школярів ставлення до бібліотеки, зокрема й електронної, як до невичерпного джерела інформації, фундаменту освіти і самоосвіти особистості, осередку, де можна не лише поглибити знання, але й поспілкуватися з однодумцями.

Отже, система бібліотечних занять підпорядкована формуванню свідомого і зацікавленого ставлення сучасних учнів до книги, вихованню потреби в систематичному читанні, що сприяє розширенню їхніх читацьких інтересів, розвитку читацької компетентності та інформаційної культури загалом.

Список використаних джерел та літератури

1. Про затвердження Закону України «Про освіту» : Постанова КМУ від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрану.
2. Про схвалення Концепції реалізації державної «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження КМУ від 14 груд. 2016 р. № 988-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> – Назва з екрану.

3. Проект програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 10-11 класи (рівень стандарту) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html](http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html) – Назва з екрану.
4. Сухомлинский В. А. Моя педагогическая вера / В. Сухомлинский // Юность. – 1968. – № 9. – С. 74-75.
5. Яценко Т. О. Бібліотечні уроки як форми розвитку читацької компетентності учнів / Таміла Яценко // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 5. – 34-38.